

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1963.4.05>

RAHVA POLIITILISEST JA KULTUURILISEST AKTIIVSUSEST EESTIS AASTAIL 1878—1882

E. JANSEN,
ajalooteaduste kandidaat

Rahva poliitiline ja kultuuriline aktiivsus ajaloo eri ajajärgudel, erinevates maades ja erinevatel territooriumidel on huvitavamaid probleeme, mis alles ootab üldistavat vaatlust. Formatsioonide vahetumine on alati olnud seotud rahva aktiivsuse suure tõusuga. Eesti rahva ellu tõi rohkeid muutusi näiteks XIX sajandi teine pool, kapitalistlike suhete võidulepääsu ja kindlustumise aeg, mil purunes feodaalne stagnatsioon mitte üksnes materiaalse tootmise ja sotsiaalse ning poliitilise elu sfääris, vaid mitmeti ka inimeste mõtte- ja tundemaailmas. Ühiskondliku murranguga kaasnes paratamatult haridustaseme teatud tõus ja rahva silmaringi avarumine. Kõige selle tulemusena toimus teiste Venemaa rahvaste seas ka eesti rahva poliitilise mõtte ärkamine. 1860.—1880-ndatel aastatel iseloomustas eesti ühiskonda seejuures uue, kapitalistliku ja vana, pärisorjusliku põiming, mis omakorda peegeldus ka inimeste mõtetes. Hoolimata uutest vastuoludest, mis eesti külaühiskonnas tollal ikka selgemaid piirjooni võtsid, võitles talupoeg nendel aastakümnetel ikka veel sellesama pärisorjuslase-mõisniku vastu, kellega ta oli sajandeid heidelnud. Kuid uus ajastu tõi sellesse võitlusse uusi jooni ning rahva aktiivsus pidi leidma uusi avaldusvorme.

Meil on käepärast omapärane allikmaterjal, mis vahetult iseloomustab rahva enda mõtteid ja reageeringuid mainitud ajajärgul. See on demokraatliku ajalehe «Sakala» arhiiv, s. t. ajalehe erinevatest klassidest ja kihtidest, eeskätt aga talupoegadest tellijate kohta käivad materjalid ja kaastööliste-kirjasaatjate kaastöö aastatest 1878—1882, millal «Sakalat» toimetas Carl Robert Jakobson.

Kirjutamine ajalehele eeldab oma aja kohta väga suurt aktiivsust, samuti küllaltki kõrget kultuuritaset. Sellepärast on «Sakala» kaastöölistel rahva omaaegse poliitilise aktiivsuse ja kultuurilise energia heaks näitajaks. Kuna «Sakala» oli eesti XIX sajandi teise poole ülddemokraatliku liikumise ning sellega põimuva rahvusliku liikumise tähtsaimad avaldusi, saame tema lugejate-tellijate, ennekõike aga aktiivsete kaastööliste territoriaalset paiknemist ja sotsiaalset koostist jälgides otsustada selle üle, kes sellest liikumisest osa võtsid ja missugused territoriaalsed alad sellest kõige enam haaratud olid. Viimane, võrdlemisi piiratud küsimus ongi käesoleva artikli teemaks. Muidugi tuleb «Sakala» arhiivis leiduvaid sellekohaseid andmeid võrrelda teiste vastavate materjalidega. Üheks võrdlusvõimaluseks on H. Kruusi monograafias «Eesti Aleksandri kool» esitatud ülevaade emakeelse kõrgemat tüüpi rahvakooli populaarsuse kohta. Analüüsides Aleksandrikooli heaks raha kogumiseks loodud massiorganisatsiooni mõju rahvale, kasutab H. Kruus ühe peamise näitajana andmeid abikomiteede olemasolu ja annetamise kohta Eesti Aleksandrikooli heaks kihelkonniti. Ennekõike nende andmetega kõrvutaksimegi «Sakala» kaastööliste võrku.

Niisugune võrdlemine on kahtlemata mitmeti tinglik. Raha annetamine kooli asutamiseks ei tähenda ju kaugeltki nii suurt aktiivsust kui kirjutamine ajalehele. Pealegi

haaravad kokkuvõtlikud andmed annetamiste kohta hoopis pikemat ajajärku, nimelt aja- vahemikku 1872—1883, Jakobsoni toimetatud «Sakala» iga polnud aga teatavasti viit aastatki. Teiseks on ette selge, et ajaleht «Sakala», mis pidas võtlust pärisorjuse igandite vastu kõigil ühiskondliku elu rinnetel, oli hoopis laiema tähendusega kui rahvus- kultuuriline emakeelse kooli taotlemine. Samal ajal ei saa eitada, et ka emakeelse kooli rajamisel oli märksa laiem, osalt nagu sümbolnegi tähendus rahva üldises võitluses balti saksa mõisnike ülevõimu vastu. Sageli olid ühed ja samad inimesed tegevad nii Aleksandrikooli abikomiteedes kui ka «Sakala» levitajate ja korrespondentidena.

Võrrelda võiks «Sakala» kaastööliste võrku ka rahvaluulekogujate võrguga, mille organiseerijaks 70-ndatel aastatel oli Eesti Kirjameeste Selts. Kuid rahvaluulekogujaid oli «Sakala» kaastöölistega võrreldes üsna hõredalt.¹

Kokku annavad need andmed meile kahtlemata huvitava pildi sellest, missugune oli rahva poliitiline ja kultuuriline aktiivsus ühes või teises maakohas või linnas. Seejuures tekib muidugi kohe küsimus: miks see aktiivsus oli ühes kohas kõrgem, teises madalam. Kindlasti sõltus kaasaminek ülddemokraatliku ja sellega põimuva rahvusliku liikumisega esmajoones kapitalismi arenemise tasemest vastavas kohas, aga ka kohaliku olukorra iseärasustest ja kultuuritasemest. Neile põhitegureile võisid lisanduda ka subjektiivset laadi asjaolud. Nii võis eriti agar kaastööline või emakeelse kooli eest võitleja palju teha teistegi äratamiseks. Teisel poolt aga sõltus reageerimine «Sakalale» ka konkreet- selt sellest, millest ja kuidas see ajaleht kirjutas, kellele ta apelleeris. Missugune oli «Sakala» omapoolne äratav mõju, sellele saab vastata peale ajalehe sisu ja temale saad- etud kaastöö igakülgselt analüüsi. Nii seisame probleemide kompleksi ees, mille lahenda- misel käesolev käsitlus on vaid üheks sammuks, kusjuures ei püütagi veel lahendada küsimust «miks?».

«Sakala» kaastööliste kohta käivate andmete läbitöötamisel ähvardavad uurijat nii mõnedki karid. Kõigepealt: kuigi ajalehe arhiiv on säilinud, on siiski raske kindlaks teha kirjasaatjate-kaastööliste üldarvu. Üheks nii-öelda tehniliseks takistuseks on praegu veel see, et C. R. Jakobsoni Kurgja fondi materjalid, millest suurem osa asub ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis, väike osa aga Kurgja muuseumis, pole ikka veel korrastatud. Arhiivimaterjalide ja «Sakala» võrdlemine näitas, et küllaltki suurele protsendile trükitud sõnumitest ja artiklitest, samuti kirjavastustest pole võimalik arhiivist vasteid leida. Raske olekski kujutleda, et toi- metusse laekunud materjalid on meieni jõudnud täie- likult. Materjalide säilimise määra kindlakstegemisel aitab mõnevõrra kaasa «Sakalas» avaldatud kirjavas- tuste arv (vt. tab. 1). Tuleb muidugi arvestada, et samale kaastöölisele on tihti vastatud mitu korda, osa kirjavastuseid aga on määratud tellijatele ja teistele isikutele, kes ei kuulu kaastööliste hulka.

Näeme, et materjalide säilimus kõigub 40—50% ümber ja on kõigil vaadeldud aastatel võrdlemisi üht- lane. Seda protsenti ei suuda oluliselt muuta dateeri- mata kirjade arv, mida on umbes 70.

Praegu teadaolevatel andmetel võib kindlate kaastööliste hulka lugeda 990 isikut. Nende kohta on teada nii nimi kui ka elukoht, välja arvatud 36 kirja, millede autorite elukohad on ebaselged (mõnel juhul on teada üksnes maakond, kus kaastööline elas).

Lisaks on üldarvu sisse võetud 32 ilma autori nimeta, üksnes initialsidega varustatud kirja ja 14 autorit kirjavastuste ja sõnumite põhjal, kuna on ilmne, et need ei pärine ühegi seni nimeliselt tuntud kaastöölise sulest. Arvestamata on jäetud umbes sada

Tabel 1

«Sakalas» avaldatud kirjavas- tuste ja kaastööliste arv

Aastad	Kirja- vastuste üldarv	Teada- olevate kaas- tööliste arv
1878	449	193
1879	339	185
1880	713	358
1881	696	330
1882	149	78

¹ Vt. V. Mälik, Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn, 1963, lk. 97—104.

initsiaalide või pseudonüümidega varustatud kirja, mille autorluse küsimust saab lahendada pärast Kurgja arhiivi täielikku korrastamist.

88-le «Sakalas» trükitud sõnumikule, artiklile ja ilukirjanduslikule palale ei leidunud arhiivis vastet ega ole seni õnnestunud selgitada nende autoreid ka mõnel muul viisil. Aga arvele võtta eri korrespondentide poolt läkitatutena neid ei saa, kuna pole veel täit kindlust, et neid pole kirjutanud juba tuntud isikud. Rahva aktiivsuse näitajana on järgnevas käsitluses kasutatud ka kirju, mis kujutavad endast poolehoiuavaldusi «Sakalale» ja Jakobsonile isiklikult, samuti läkitusi, mis sisaldavad mitmesugust informatsiooni, näiteks mõisnike intriigidest Jakobsoni vastu, «Sakala» lugejate tagakiusamisest või muust, pole aga otseselt määratud trükis avaldamiseks. Nende poolehoiuavalduste autorite näol lisandub 45 «Sakala» aktiivset poolehoidjat.

On ilmne, et edasine uurimistöö, ennekõike «Sakala» kaastöö temaatika ammendav läbitöötamine tutvustab meile uusi «Sakala» kirjasaatjaid, kaastöölisi ja poolehoidjaid. Nii rahva aktiivsuse kui ka «Sakala» mõju kindlakstegemiseks on vajalik ka edaspidi siduda kaastöölise uurimine ajalehe levitajate (need on küll enamasti identsed aktiivsete kaastöölise ja poolehoidjatega) ja tellijate laia massi uurimisega. Kuid piirdugem praegu kaastöölise kui kõige tugevama, kõige ilmekama «Sakala» poolehoidjate rühmaga. Kuna nende teadaolev arv iseenesest on üsna suur, võime selle põhjal praeguses uurimisfaasis, vaatamata reservatsioonidele, teha mõningaid järeldusi.

*

«Sakala» kirjasaatjate-kaastöölise paiknemist 1878.—1879., 1880. ja 1881.—1882. aastatel illustreerivad juurdelisatud kaartdiagrammid² (joon. 1, 2 ja 3). On aga selge, et kaastöölise absoluutne arv ei iseloomusta küllaldaselt rahva aktiivsust, vaid tuleb silmas pidada kaastöölise ja elanike arvu suhet, millest on ülevaade antud tabelis 2.³ Maakonnad ja nende piires kihelkonnad on järjestatud vastavalt nende aktiivsusele. Tabelis on märgitud ka kõige aktiivsemate kaastöölise arv. Viimaste hulka on arvatud sellised, kes vaadeldava ajavahemiku jooksul saatsid «Sakalale» kaastööd vähemalt viis korda. Võrdluseks on lisatud Aleksandrikooli heaks annetatud summad kopikates ühe elaniku kohta.⁴

Kaartidele ja tabelile 2 pilku heites selgub otsekohe, et «Sakalale» reageeriti kõige elavamalt Lõuna-Eestis, kus maakondadest omakorda esikohal seisis Viljandimaa. Laias laastus võetuna sarnaneb pilt seega emakeelse kooli mõtte leviku pildile. Viljandimaa kihelkondade järjestusest ei saa väikeste arvuliste erinevuste tõttu teha erilisi järeldusi. Viljandimaa järel on teisel kohal Pärnumaa, nagu Aleksandrikooli heaks raha korjamiselgi. Kihelkondade järjestuses ilmneb aga selles maakonnas üsna tõsiseid erinevusi. Emakeelse kooli mõte oli kõige populaarsem suures ja jõukas Halliste kihelkonnas, «Sakalale» aga reageeriti siin tunduvalt nõrgemini. Esikohal oli Jakobsoni kodukihelkond Vändra, teisel kohal Tõstamaa, mis ei paistnud silma ei oma suuruse ega rikkusega, ja kolmandal Halliste. Vändra ja Tõstamaa olid aktiivsemad isegi sellistest Viljandimaa kihelkondadest nagu Helme, Viljandi-Kõpu ja Suure-Jaani. Aktiivsete kirjasaatjate arvu poolest ületas Pärnumaa isegi Viljandimaa. Siinse rahva aktiivsus oli seega küllaltki kõrge, ületades tunduvalt eelvuse, mida siin oli esile kutsunud Aleksandrikooli heaks raha korjamine.

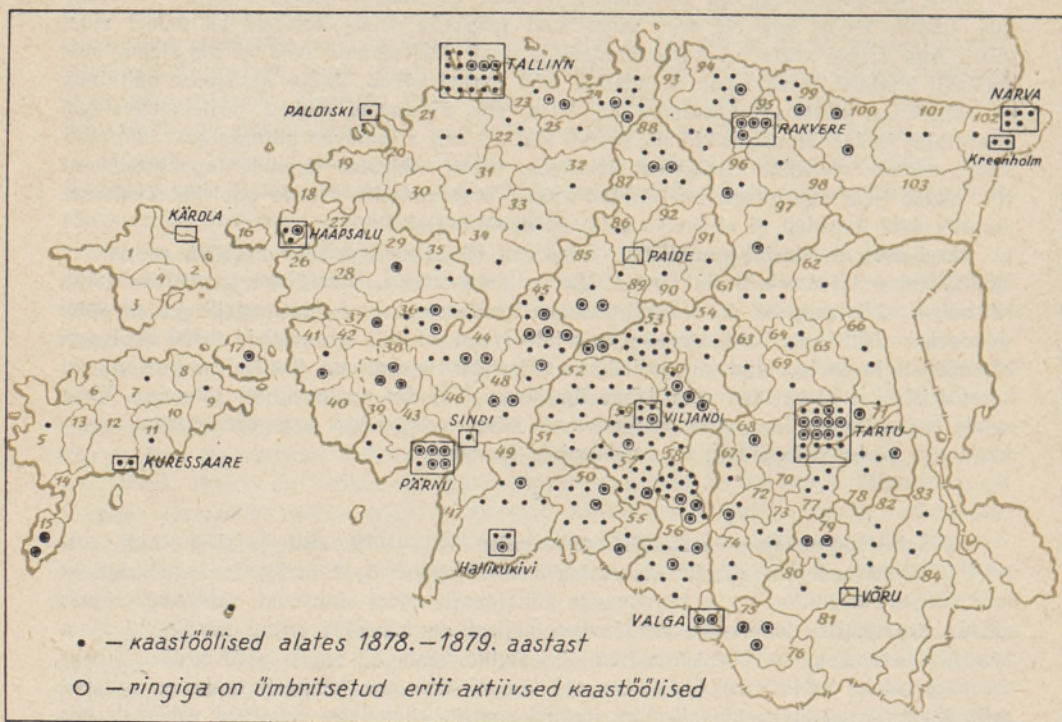
Käesoleva käsitluse raamides ei ole võimalik üksikasjalikult analüüsida eri kohtadest saabunud kaastöö temaatikat. Mõningaid üldisi piirjooni tahaks aga seni teadaolevate

² «Sakala» kirjasaatjate-kaastöölise paiknemisest ülevaate saamiseks on kasutatud «Sakala» kirjavahetust, mida säilitatakse ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonna (KM KO) Kurgja fondis, ning «Sakalat» aastaist 1878—1882.

³ Tabelites on kasutatud 1881. aasta rahvaloenduse andmeid väljaannetest P. Jordan, Ergebnisse der ehstländischen Volkszählung. I Bd., Reval, 1883; II Bd., Reval, 1885; III Bd., Reval, 1884; Fr. v. Jung-Stilling und W. Anders, Ergebnisse der livländischen Volkszählung. II Bd., Lieferung I, Riga, 1883; Lieferung II, Riga, 1885; III Bd., Riga, 1881. Tabelisse ei ole kantud «Sakala» suhtes passiivseid kihelkondi.

⁴ Vrd. H. Kruus, Eesti Aleksandri kool. Tartu, 1939, lk. 215—222.

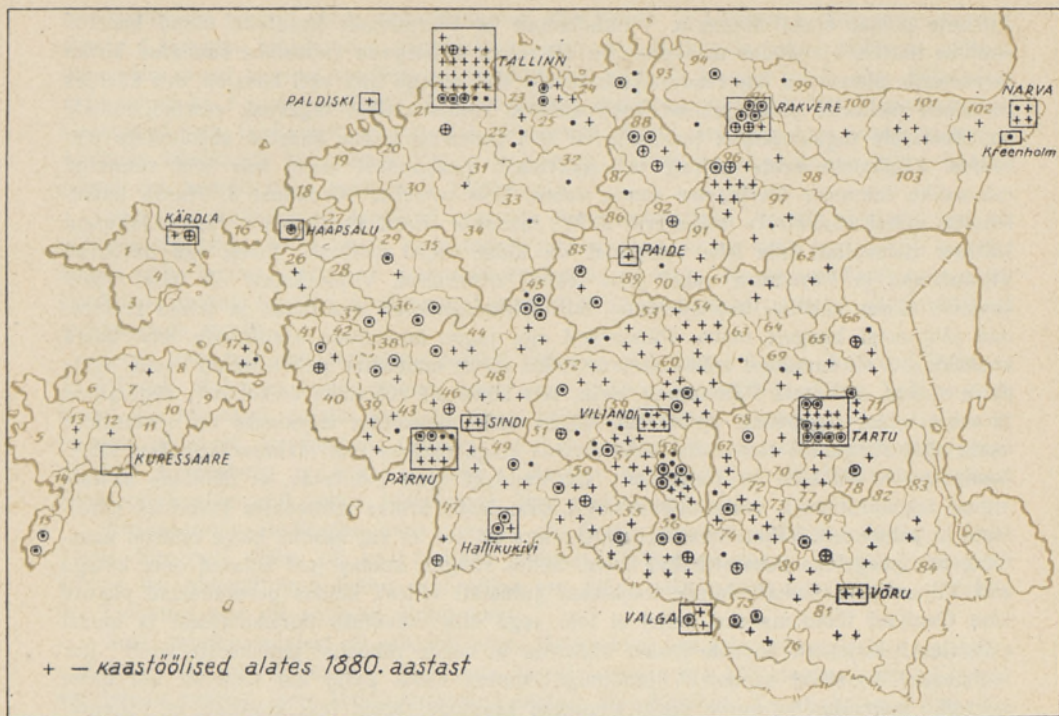
«Sakala» kirjasaatjate-kaastööliste territoriaalne paiknemine



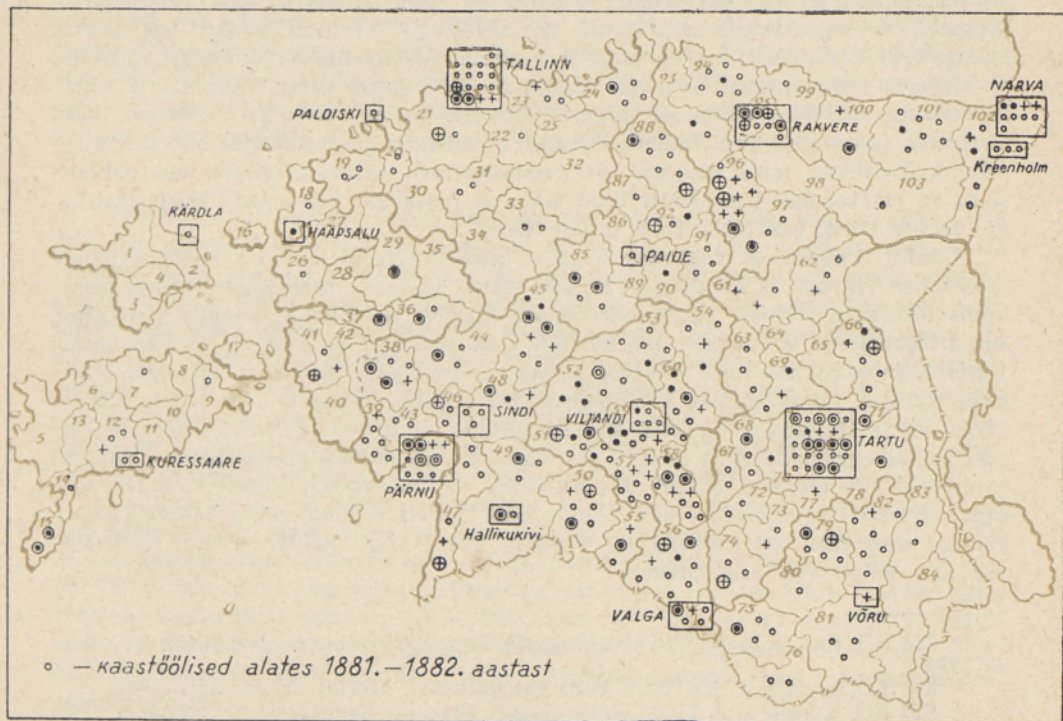
Joon. 1.

Kihelkonnad

- | | | | |
|-----------------|-----------------|-------------------|------------------|
| 1. Reigi | 27. Nigula | 53. Pilstvere | 79. Kanepi |
| 2. Pühalepa | 28. Martna | 54. Põltsamaa | 80. Urvaste |
| 3. Emmaste | 29. Kullamaa | 55. Karksi | 81. Rõuge |
| 4. Käina | 30. Nissi | 56. Helme | 82. Põlva |
| 5. Kihelkonna | 31. Hageri | 57. Paistu | 83. Räpina |
| 6. Mustjala | 32. Kose | 58. Tarvastu | 84. Vastselliina |
| 7. Karja | 33. Juuru | 59. Viljandi | 85. Türi |
| 8. Jaani | 34. Rapla | 60. Kolga-Jaani | 86. Anna |
| 9. Põide | 35. Märjamaa | 61. Laiuse | 87. Madise |
| 10. Valjala | 36. Vigala | 62. Torma-Lohusuu | 88. Ambla |
| 11. Püha | 37. Lihula | 63. Kursi | 89. Paide |
| 12. Kaarma | 38. Mihkli | 64. Palamuse | 90. Peetri |
| 13. Kärla | 39. Tõstamaa | 65. M.-Magdaleena | 91. Koeru |
| 14. Anseküla | 40. Varbla | 66. Kodavere | 92. Järva-Jaani |
| 15. Jämaja | 41. Hanila | 67. Rannu | 93. Kadrina |
| 16. Vormsi | 42. Karuse | 68. Puhja | 94. Haljala |
| 17. Muhu | 43. Audru | 69. Aksi | 95. Rakvere |
| 18. Noarootsi | 44. Jakobi | 70. Nõo | 96. Väike-Maarja |
| 19. Risti | 45. Vändra | 71. Tartu-Maarja | 97. Simuna |
| 20. Madise | 46. Pärnu | 72. Rõngu | 98. Jakobi |
| 21. Keila | 47. Häädemeeste | 73. Otepää | 99. Nigula |
| 22. Jüri | 48. Tori | 74. Sangaste | 100. Lüganuse |
| 23. Jõelähtme | 49. Saarde | 75. Karula | 101. Jõhvi |
| 24. Harju-Jaani | 50. Halliste | 76. Hargla | 102. Vaivara |
| 25. Kuusalu | 51. Kõpu | 77. Kambja | 103. Iisaku |
| 26. Ridala | 52. Suure-Jaani | 78. Võnnu | |



Joon. 2.



Joon. 3.

andmete põhjal siiski tõmmata. Viljandimaalt ja Pärnumaalt kasutada olnud kaastöö analüüs näitab, et nendes maakondades oli rahva tähelepanu ennekõike suunatud kiriku ja pastorite pimestava tegevuse paljastamisele. Kui sellega liita veel kaastöö, mis käsitles peamiselt pastorite poolt juhitud koolivalitsuse reaktioonilist tegevust, eesrindlikumate kooliõpetajate tagakiusamist jms., siis oli siin pastoritevastane kaastöö absoluutses ülekaalus. Ligikaudu sama ohtralt tuli mõlemast maakonnast kirju, mis olid suunatud rahvusliku liikumise klerikaalse suuna vastu. Neis avaldati nõrdimust J. Hurda lahkulöömise puhul «Sakalast», kritiseeriti J. W. Jannseni «Eesti Postimeest», Harry Jannseni baltluse filosoofiat selle lehe veergudel või üldse «eesti baltlasi». Edasi aga ilmnevad Viljandimaa ja Pärnumaa vahel juba teatud erinevused. Viljandimaal oli teisel kohal kaastöö, milles käsitleti kooliküsimusi, eriti Aleksandrikooli asutamist, ja teised probleemid jäid neist kaugele maha, Pärnumaal aga jagas kooliolude käsitlesega teist kohta kaastöö, mis oli suunatud mõisa majandusliku surve, ennekõike just teorendi vastu. Mitte palju vähem ei tulnud Pärnumaalt kirju, mis kõnelesid mõisnike ülekohtust, vägivallast ja eesti rahva õigusetust olukorrast. Üheks selle maakonna erijooneks oli sektantluse vastu sihitud kaastöö suur hulk; seda saabus kõige rohkem just läänepoolsematest kihelkondadest — Mihklist ja Tõstamaalt. On muidugi igati mõistetav, et 80-ndate aastate alguse usumäratsuslik «vaimuliikumine» Lääne-Eestis äratas mõtlevates inimestes nõrdimust ja pahameelt. Viljandimaa erijooneks aga oli see, et siit saabus kõige rohkem kaastööd, mis peegeldas kehvtalurahva hüve. Selles räägiti, kuidas just sulased oma kätega olid Viljandimaa jõukate talude loojateks,⁵ jutustati sellest, kuidas perevanemad peavad oma teenijaid tööloomadeks, kellel ei tohi aega olla osavõtuks laulukooridest ja muust seltsielust,⁶ kirjeldati popside rasket olukorda ja nende rõhumist peremeeste poolt⁷ jne. Selletaolist kaastööd saadeti Viljandimaalt umbes sama palju kui teorendi või üldse mõisnike majandusliku surve vastu suunatud kaastööd. Seegi fakt kinnitab, et Viljandimaal olid klassivastuolud kaugemale arenenud kui teistes Eesti osades; vastuolu kõrval mõisaga hakkasid juba üha enam päevavalgele murdma vastuolud eestlaste eneste hulgas.

Kui aluseks võtta kirjasaatjate absoluutne arv, oleks «Sakalale» tehtud kaastöö poolest maakondadest kolmandal kohal Tartumaa — nagu emakeelse kooli mõtte leviku poolestki. Kui aga lähtuda elanikkonna ja kaastööliste arvulisest suhtest, siis kuulub kolmas koht Järvamaale, temale järgneb Virumaa. Aleksandrikooli üritusega võrreldes oli viimases aktiveerunud kolm uut kihelkonda. Eriti torkab silma Väike-Maarja kihelkonna suur aktiivsus. Virumaaale järgnes Võrumaa, sellele omakorda Tartumaa, edasi Harjumaa (arvestatud ilma Tallinna linnata). Juhtivateks kihelkondadeks olid siin Kuusalu ja Jõelähtme, mida tunneme kui traditsioonilisel aktiivseid alasid, mis paistsid silma ka rahakogumisel emakeelse kooli heaks ja rahvaluule korjamisel.⁸ Harjumaal oli aga ka üks täiesti vaikiv kihelkond, nimelt Nissi.

Tabelist 2 näeme, et maakonna keskmist taset arvestades jäid kõik viimatimainitud maakonnad Viljandi- ja Pärnumaast kaugele maha. Ka selles maakondade rühmas domineeris temaatiliselt kiriku- ja pastoritevastane kaastöö. Rahvusliku liikumise klerikaalse suuna tegevus aga ei erutanud neis inimeste meeli sedavõrd kui Viljandi- ja Pärnumaal. Üksnes Järvamaalt saabunud kaastöös oli see probleem pastorite- ja kirikuvastase kriitika ulatuselt umbes võrdne, Võrumaalt tulnud kirjades nihkus ta juba teisele kohale. Virumaalt ja Harjumaalt saadetud korrespondentsis oli teiseks suureks probleemide ringiks mõisnike majanduslik ja õiguslik ülevõim. Vähe tuli nendest maakondadest kirju, mis kajastavad kehvtalurahva erihüve. On mõistetav, et kirikuvastast kaastööd saadeti oht-ralt just neist kihelkondadest, kus pastorid eriti ägedalt võitlesid rahva vaimuelu avardamise, eesrindlike koolmeistrite ja «Sakala» vastu, nagu näiteks praost Kentmann Kuusalus, praost Vogt Lüganuses jt.

⁵ KM KO, Kurgja f., Märt Siipeni kaastöö Tarvastust «Sakala» toimetusele 26. märtsil 1879.

⁶ KM KO, Kurgja f., Jüri Bock Vana-Tännasilmast, «Teenia rahva hääle» [1881].

⁷ KM KO, Kurgja f., J. Linde Suure-Jaanist «Sakala» toimetusele 1. veebruaril 1882.

⁸ Vrd. V. M ä l k, Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus, lk. 135, kaart 4.

Aktiivsuse poolest kõige mahajäänud olid Saare- ja Läänemaa. Ometi reageerisid mõned Läänemaa kihelkonnad «Sakalale» vägagi elavalt. Vigala rahva aktiivsus näiteks oli umbes samal tasemel kui Suure-Jaani, Viljandi-Kõpu ja Karula rahva oma. Üllatavalt aktiivne oli ka Karuse kihelkond. Aleksandrikooli üritusega võrreldes oli Läänemaal aktiveerunud neli ja Saaremaal viis uut kihelkonda. Kuigi Saaremaal ei olnud ühtki nii aktiivset kihelkonda kui näiteks Vigala ja Karuse, oli see maakond kokku võttes Läänemaast ees, samuti nagu rahvaluule kogumisel.⁹

Saare- ja Läänemaalt saadetud kaastöös domineerisid juba otseselt teorendi, aga ka mõisnike õigusliku surve vastu suunatud kirjutised. Pastorid ja kirik jäid teisele kohale, hoopis vähe leiame Hurta või Jannsenit kritiseerivaid kirju. Nii erines Eesti läänemaakondadest tulnud kaastöö sisuline raskuspunkt küllaltki oluliselt Lõuna- ja Kesk-Eesti maakondade omast.

Eesti linnadest olid aktiivsuse poolest esikohal väikelinnad Valga, Rakvere, Paldiski ja Viljandi. Rakveres leidus koguni kuus väga aktiivset kaastöölist. Kogu XIX sajandi kestel (ja hiljemgi) paistis Rakvere silma kultuurikeskuseks. «Sakala» ajal elasid siin mitmed aktiivsed kirjamehed, kelledest «Sakala» kaastöölistena olid kõige agaramad Mihhail Lindenberg ja Juhan Kunder. Huvitav on aga see, et korjandussummad Aleksandrikoolile olid selles väikelinnas õige pisikesed.

Kirjasaatjate absoluutse arvu poolest oli Eesti linnadest esikohal Tallinn, teisel Tartu. Sisuliselt võttes oli aga tartlaste aktiivsus tallinlaste omast tunduvalt suurem. Tartus kui ülikoolilinnas leidis rekordiline arv kõige viljakamaid kaastöölisi — kokku 10, Tallinnas aga oli selliseid ainult kaks.

Eesti vabrikuasulatest oli esikohal väike Hallikukivi, kus rahvastiku aktiivsus oli suurem kui kuskil mujal Eestis — ligikaudu üks kirjasaatja iga 100 elaniku kohta! Üllatab see tohutu summa, mis Aleksandrikoolile koguti Hiiu-Kärdlas. Ka «Sakalaga» tuli see vabrikuasula innukalt kaasa. Märkimisväärne on ka Sindi ja Kreenholmi aktiivsus.

Linnarahvalt, samuti vabrikuasulatest «Sakalale» tulnud kaastöö temaatikat jälgides torkab silma see huvitav fakt, et põhiliselt kajastuvad siin samad probleemid, mis maalt saadetud korrespondentsiski. Linnaelanike spetsiifilisi huve peegeldavad vaid paar kirja Tallinnast, mis räägivad eestlastest alamkihtide õigusetusest või on suunatud hästi sakslastest linnavalitsuse vastu. Taolisi kirju on kaks-kolm ka Pärnust, teistest linnadest aga üldse mitte. See kinnitab omakorda, et linnad ja vabrikuasulad olid vaadeldaval ajal veel väga tihedalt seotud külaga ja teeb mõistetavaks peamiselt talupoja ja mõisniku vahekorra probleemidele keskendunud «Sakala» populaarsuse linnades.

*

Andmed rahva aktiivsuse kohta, nagu see peegeldub «Sakalale» tehtud kaastöös kui ühes oma aja ilmekamas näitajas, tõestavad niisiis seda, et selle ajalehega tulid kaasa inimesed hulga laiemalt maa-alalt, kui nad olid tulnud küllaltki suure populaarsusega emakeelse kooli ideega. Eesti kihelkondadest olid Aleksandrikooli organisatsiooni vastu läiesti passiivseks jäänud 24 kihelkonda. «Sakala» puhul oli vaikivate kihelkondade arv ainult 16 (Läänemaal 10, Saaremaal 5 ja Harjumaal 1 kihelkond). «Ärganud» uute kihelkondade kõrval on aga veelgi olulisem rahva aktiivsuse kasv juba varem rahvuslikku liikumisse lülitunud kihelkondades. «Sakalaga» seoses ilmneb aktiivsuse tõus uutel aladel Pärnu- ja Tartumaal, eriti aga Virumaal. Passiivsetest kihelkondadest ning kirjasaatjate võrgu hõredusest hoolimata on märgatavalt elavnenuid ka Läänemaa ja Saaremaa.

On tähelepanuväärne, et seoses Aleksandrikooli-liikumisega ilmnisid Viljandimaal juba 1880-ndate aastate algul mõningad uued asjaolud. Nii koguti siin aastail 1881—1883 Aleksandrikooli heaks tunduvalt vähem raha, nimelt 2,7 kopikat elaniku kohta, kui aastail 1876—1880, millal hinge kohta oli kogutud 5,9 kopikat ja oldud teiste maakondadega võrreldes ülekaalukalt esikohal. 1881.—1883. aastal oli Pärnumaa 4,1 kopikaga ja Harjumaal koos Tallinnaga 3,5 kopikaga ühe elaniku kohta Viljandimaast tublisti ette jõudnud.¹⁰ Korjandussummade suur vähenemine Viljandimaal kõneleb huvi langusest rahvus

⁹ Vt. Sealsamas.

¹⁰ H. Kruus, Eesti Aleksandri kool, lk. 223.

«SAKALA» KIRJASAAJTJATE-KAASTÖÖLISTE PAIKNEMINE
Maakonnad ja kihelkonnad

Maakonnad ja kihelkonnad (järjestatud elanikkonna aktiivsuse järgi)	Kaas- tööliste arv	Elanike arv	Mitme elaniku kohta 1 kaas- tööline	Eriti ak- tiivsete kaas- tööliste arv	Annetused Aleksandrikooli heaks (kopika- tes ühe elaniku kohta)
1	2	3	4	5	6
I Viljandimaa					
1. Paistu	31	8 837	285	1	9,7
2. Tarvastu	28	8 413	300	3	20,8
3. Kolga-Jaani	18	6 206	345	3	3,2
4. Pilistvere	25	10 170	407	2	26,2
5. Viljandi-Kõpu	27	15 713	582	2	?
6. Helme	24	14 002	583	3	7,3
7. Suure-Jaani	18	12 589	699	1	14,5
8. Põltsamaa	17	13 797	812	—	10,6
<i>Kokku Viljandimaal</i>	<i>188</i>	<i>89 727</i>	<i>472</i>	<i>15</i>	<i>13,5</i>
II Pärnumaa					
1. Väandra	22	9 971	453	3	12,7
2. Tõstamaa	11	5 816	529	1	3,0
3. Halliste	19	10 174	535	3	12,9
4. Pärnu-Jaagupi	10	6 877	688	2	9,9
5. Pärnu khk.	9	6 203	689	1	7,4
6. Saarde	14	11 624	830	1	4,4
7. Mihkli	4	3 483	871	2	9,2
8. Tori	8	8 389	1049	2	18,0
9. Audru	5	5 914	1183	—	2,5
10. Karksi	5	7 483	1497	2	0,6
11. Häädemeeste	3	4 845	1615	1	7,9
<i>Kokku Pärnumaal</i>	<i>110</i>	<i>80 779</i>	<i>755</i>	<i>18</i>	<i>8,4</i>
III Järvamaa					
1. Ambla	14	10 314	737	3	5,7
2. Paide (+ Anna)	3	2 741	914	—	0,9
3. Türi	8	8 817	1102	—	14,2
4. Koeru	7	8 089	1155	—	7,4
5. Järva-Madise	3	4 265	1422	—	7,3
6. Järva-Jaani	2	5 903	2952	1	0,9
7. Peetri	2	7 631	3810	—	0,9
<i>Kokku Järvamaal</i>	<i>39</i>	<i>47 760</i>	<i>1225</i>	<i>4</i>	<i>6,0</i>
IV Virumaa					
1. Väike-Maarja	13	7 273	559	2	12,9
2. Jõhvi	14	11 724	837	—	6,0
3. Haljala	11	10 634	967	1	4,1
4. Vaivara (Ilma Kreenholmiga)	8	10 448	1306	—	7,2
5. Rakvere	4	5 994	1498	—	?

(KooS
Kreenholmiga)

Tabeli 2 järg

1	2	3	4	5	6
6. Viru-Nigula	5	8 382	1676	1	0,8
7. Lüganuse	4	7 218	1805	1	0
8. Simuna	6	11 224	1871	—	4,6
9. Kadrina	5	10 291	2058	—	1,7
10. Viru-Jaagupi	3	8 737	2912	—	0
11. Iisaku	1	6 600	6600	—	?
<i>Kokku Virumaal</i>	<i>74</i>	<i>98 525</i>	<i>1331</i>	<i>5</i>	<i>?</i>
V Võrumaa					
1. Karula	10	6 009	601	2	9,9
2. Kanepi	14	8 763	626	4	23,6
3. Põlva	11	14 329	1303	—	2,9
4. Räpina	7	11 085	1584	—	3,7
5. Hargla	3	6 832	2277	—	4,9
6. Urvaste	5	13 213	2643	—	5,4
<i>Kokku Võrumaal</i>	<i>50</i>	<i>87 782</i>	<i>1566</i>	<i>6</i>	<i>5,6</i>
VI Tartumaa					
1. Rannu	7	4 252	607	—	13,1
2. Rõngu	8	6 950	869	—	8,3
3. Kursi	5	4 892	978	—	7,0
4. Otepää	8	9 155	1144	—	10,3
5. Kodavere	9	10 761	1196	1	1,4
6. Kambja	7	8 948	1278	—	2,9
7. Puhja	4	5 361	1340	1	6,2
8. Laiuse	7	11 438	1634	—	3,8
9. Tartu-Maarja	7	13 590	1941	1	3,6
10. Äksi	4	8 822	2205	—	3,1
11. Sangaste	5	11 332	2266	—	2,6
12. Palamuse	2	5 192	2596	—	0,7
13. Võnnu	5	13 998	2680	1	6,2
14. Torma	5	14 961	2992	1	4,2
15. Nõo	3	9 100	3033	—	17,7
16. Maarja-Magdaleena	1	8 437	8437	—	1,7
<i>Kokku Tartumaal</i>	<i>87</i>	<i>146 589</i>	<i>1685</i>	<i>5</i>	<i>5,4</i>
VII Harjumaa					
1. Kuusalu	14	9 105	650	1	4,7
2. Jõelähtme	9	6 613	735	1	7,8
3. Jüri	5	6 248	1250	—	3,3
4. Harju-Madise	2	2 797	1399	—	5,2
5. Juuru	4	7 456	1864	—	4,5
6. Harju-Jaani	3	5 813	1938	—	?
7. Hageri	4	7 829	1957	—	2,4
8. Keila	5	11 032	2206	1	1,3
9. Risti	2	4 496	2248	—	3,8
10. Rapla	2	11 625	5813	—	0,6
11. Kose	1	9 173	9173	—	5,5
<i>Kokku Harjumaal</i>	<i>51</i>	<i>86 839</i>	<i>1703</i>	<i>3</i>	<i>3,1</i>

Tabel 2 järg

1	2	3	4	5	6
VIII Saaremaa					
1. Karja	5	5 206	1041	—	2,6
2. Muhu	4	5 428	1357	1	0
3. Kärla	2	2 898	1449	—	0
4. Jämaja	2	3 738	1869	2	0
5. Kaarma	4	8 364	2091	—	1,3
6. Anseküla	1	2 200	2200	—	0
7. Püha	1	3 722	3722	—	0
<i>Kokku Saaremaal</i>	<i>19</i>	<i>53 119</i>	<i>2796</i>	<i>3</i>	<i>0,5</i>
IX Läänemaa					
1. Vigala	10	5 752	575	—	1,6
2. Karuse	5	4 056	811	1	4,6
3. Lihula	2	1 869	935	—	2,5
4. Ridala	2	5 925	2963	—	0
5. Noarootsi	1	3 595	3595	—	0
6. Emmaste	1	3 626	3626	—	0
7. Mihkli	2	7 632	3816	—	0
8. Kullamaa	2	8 523	4262	1	4,5
9. Märjamaa	1	6 873	6873	—	0
<i>Kokku Läänemaal</i>	<i>26</i>	<i>75 496</i>	<i>2904</i> (Kärdla alevita)	<i>2</i>	<i>1,8</i> (Koos Kärdla aleviga)
Kokku kihelkondades	644	766 626	1198	61	?

Linnad

Linnad (järjestatud elanik- konna aktiivsuse järgi)	Kaastöölise arv	Elanike arv	Festlastest elanike arv	Mitme eestla- sest elaniku kohta 1 kaas- tööline	Eriti aktiiv- sete kaas- töölise arv	Annetused Aleksandrikooli heaks (kopikates iga elaniku kohta)
1. Valga	7	4 200	978	140	1	?
2. Paldiski	3	933	517	172	—	0
3. Viljandi	15	5 325	3 335	222	—	6,8
4. Rakvere	7	3 509	1 919	274	6	1,4
5. Haapsalu	4	2 884	1 658	415	—	0
6. Kuressaare	4	3 454	1 685	421	—	10,0
7. Tartu	37	29 974	16 526	447	10	9,5
8. Võru	3	2 697	1 399	466	—	10,4
9. Pärnu	17	12 966	8 484	499	7	7,6
10. Tallinn	50	50 488	29 231	585	5	12,9
11. Narva	15	8 144		543	—	?
				(kõigi elanike kohta)		
Kokku linnades	162	124 574	65 732	396	29	?

Vabrikuasulad

Asulad (järjestatud elanikkonna aktiivsuse järgi)	Kaastöö- liste arv	Elanike arv	Mitme elaniku kohta 1 kaastööline	Eriti aktiiv- sete kaas- tööliste arv	Annetused Aleksandrikooli heaks (kopikates iga elaniku kohta)
1. Hallikukivi	6	600	100	1	?
2. Sindi	5	2 000	400	—	13,4
3. Hiiu-Kärdla	3	1 500	500	—	37,6
4. Kreenholm	6	3 000	500	—	8,7
Kokku vabriku- asulates	20	7 100	355	1	

liku liikumise ürituste vastu 1880-ndate aastate algul maakonnas, kus viisteist aastat tagasi oli seisnud rahvusliku liikumise hääl.

Seoses sellega huvitab meid küsimus, kas ka «Sakala» suhtes ilmutatud aktiivsus on periooditi erinev ja millega jaataval korral neid erinevusi seletada. Märgime kohe, et «Sakala» puhul on raske valida võrreldavaid aastaid, sest ta ilmus 1878. aastal vaid 9½ kuud, 1879. aastal aga kõigest 4 kuud. Uksnes 1880. ja 1881. aasta on täielikud, 1882. aasta märtsis Jakobson aga suri. Et saada enam-vähem võrreldavaid tulemusi, on võrreldavateks valitud aastad 1878—1879, 1880 ja 1881—1882, kust, nagu näeme tabelist 1, on säilinud kaastööd võrdlemisi ühtlaselt. Kaastööliste jaotumine üle Eesti lubab ühtlasi oletada, et vaadeldavaist ajavahemikest on kaastööd säilinud enam-vähem proportsionaalselt kõigist maanurkadest. Kaastööliste päritolu jälgides näeme (vt. ka tab. 1), et kaastööliste arv aastatel 1878—1879, 1880 ja 1881—1882 on enam-vähem ühtlane. Samal ajal aga on kaastööliste koosseis uuenenud. Püsima on jäänud üksikud viljakamad kaastöölised. Torkab silma, et 1881.—1882. aastaks on kirjasaatjate arv 1878.—1879. aastaga võrreldes Viljandimaa kihelkondades peale Kõpu ja Kolga-Jaani vähenenud. Kaastööliste arvulises jaotumises aastati on kindlasti palju juhuslikku, sest teatud osa kaastööst pole ju säilinud, osa aga, nagu eespool märgitud, pole siiani õnnestunud dateerida. Kuid teadaolevategi kaastööliste jaotumist jälgides märkame ilmset langustendentsi. Mõnes kihelkonnas on see langus tähelepanavalt suur: Piliiveres ja Suure-Jaanis üle poole, Tarvastus peaaegu pool. Kaastööliste arvu muutumises Viljandimaal ilmneb niisiis sama tendents, mida eespool võisime märkida ka Aleksandrikooli heaks raha kogumise kohta, nimelt huvi langus rahvusliku liikumise ja ka taolise pärisorjuse igandite vastu suunatud ülddemokraatliku võitluse suhtes, nagu see oli iseloomulik «Sakalale». Seevastu on kirjasaatjate arv märgatavalt suurenenud Võrumaal, Virumaal, Tartumaal, mõnel määral ka Järvamaal ja Pärnumaal. Harjumaal, Läänemaal ja Saaremaal on nende arv võrdlemisi stabiilne.

Linnades ja vabrikuasulates aga võime märgata huvi tõusu «Sakala» vastu. Peale Tallinna tõusis korrespondentide arv 1881. aastaks kõigis linnades, eriti tunduvalt Rakveres ja Tartus, aga ka Pärnus ja Narvas. Vabrikuasulatest jäid Hallikukivi ja Kreenholm umbes samale tasemele.

*

Eespool esitatud faktid räägivad sellest, et «Sakala» kirjasaatjate territoriaalse paiknemise analüüs annab meile mõndagi eesti rahva poliitilise ja kultuurilise aktiivsuse küsimuse selgitamiseks. Näeme kõigepealt, et ülddemokraatliku sisuga «Sakala» äratas rahva aktiivsust väga ulatuslikult. Palju aktiivsemalt kui küllaltki populaarsele emakeelse kooli asutamisele reageeriti «Sakalale» just Põhja-Eestis. Eriti aktiivseks tsooniks oli seejuures Põhja-Järvamaa koos Lääne-Virumaaga. Rohkesti leidis «Sakala» kirjasaatjaid väikelinnades ja vabrikualevikes. Maaelanikkond tuli temaga kõige aktiivse-

malts kaasa Lõuna-Eestis, eeskätt Viljandimaal. Oluline pole aga mitte ainult ühe või teise maa-ala aktiivsus üldse, vaid ka selle aktiivsuse muutumise tendentsid. Võru-, Viru-, Pärnu-, Tartu- ja Järvamaal toimus uute alade aktiveerumine, samal ajal aga on Viljandimaal tegemist ilmse huvi langusega «Sakala» vastu. See asjaolu, samuti andmed «Sakala» kaastöölise arvu kohta mitmetest maakondadest ja kihelkondadest näitavad, et kaastöölise arvu ja kapitalismi arenemise vahelist seost ei saa mõista nii lihtsalt, nagu oleks kaastöölisi seal kõige rohkem, kus kapitalismi arenemistase on kõrgeim. Vastupidi: ka andmed «Sakala» kaastöölise kohta näitavad; et kapitalismi arenemise teatud faasis hakkab ülddemokraatliku liikumise hoog juba vaibuma.

Eriti tugevat tõusutendentsi ilmutas «Sakala» populaarsus linnades ja vabrikuaualates. Kõik see räägib uute inimeste lülitumisest üldisesse pärisorjuse igandite vastu suunatud võitlusesse ja ülddemokraatliku sisuga rahvuslikku liikumisse. See oligi tüüpiline XIX sajandi 70-nda ja 80-nda aastakümne vahetusele, uue ülevenemaalise revolutsioonilise situatsiooni ajale. Ka «Sakala» ise oli vaid tolle aja sotsiaal-poliitilise elavnemise üks avaldusvorme. Konflikt tugevate pärisorjuse igandite ja areneva kapitalismi vahel nõudis resolootset lahendust ja oli aluseks rahva rahulolematuse üha uutele puhangutele. Seda konflikti kajastab ka «Sakalale» läkitatud kaastöö, mille teravik on suunatud pärisorjuse igandite, sealjuures tugevasti just pärisorjusliku ideoloogia vastu. Sest ka peaaegu üle-eestiliselt suures ülekaalus olev pastorite- ja kirikuvastane temaatika peegeldab ju võitlust pärisorjuse põhilise ideoloogilise kantsi vastu ning moodustab lahutamatu osa üldisest mõisavastasest temaatikast.

Demokraatliku ajalehe kaastöölise levik üle kogu maa, Sõrve säärest kuni Alutaguse metsadeni, Harju-Madise peapealselt kuni Rõuge kupliteni, jutustab meile ilmekamalt kui ükski muu materjal eesti rahva poliitilise mõtte laialdasest ärkamisest ja kultuuritahte suurest tõusust. Tegelikult võimaldabki just käsitletud allikmaterjal seda ärkamist konkreetselt tõestada. Tõsi, selle mõtte probleemide ring piirdus esialgu mõisavõimu, balti erikorra, kirikumeeste pimedustõõga. Kuid ehkki oli tegemist põhiliselt veel vanade, pärisorjuse ajale iseloomulike probleemidega, oli protestivorm — kirjutamise ajalehele — uus ja spetsiifiline just kapitalismi ajastule.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Saabus toimetusse
20. VI 1963

К ВОПРОСУ О ПОЛИТИЧЕСКОЙ И КУЛЬТУРНОЙ АКТИВНОСТИ ЭСТОНСКОГО НАРОДА В 1878—1882 гг.

Э. Янсен,
кандидат исторических наук

Резюме

Переход от одной общественной формации к другой всегда сопровождается ростом активности народных масс. Поэтому необходимо изучать в каких формах проявляется политическая и культурная деятельность народа в разные периоды истории и в разных областях общественной жизни.

Переход от феодализма к капитализму в Эстонии во второй половине XIX века ознаменовался крупными крестьянскими волнениями. Несмотря на то, что единство крестьянства как класса было уже подорвано капиталистической дифференциацией, все слои крестьянства выступали единым фронтом против монопольного землевладения и средневековой политической власти прибалтийско-немецкого дворянства, т. е. против всех упорно сохранявшихся форм крепостничества. При этом, наряду с традиционными формами классовой борьбы наблюдаются и новые формы политической активности народных масс. Переход к капитализму подорвал устои феодальной окоченелости во всех областях общественной жизни, создал народным массам условия для получения несколько лучшего образования и более широкого кругозора. Как только Карл Роберт Якобсон в 1878 году начал издавать демократическую, антифеодальную газету, в этом деле приняла участие целая армия сотрудников и корреспондентов из всех слоев крестьянства и городских жителей — эстонцев.

Письма корреспондентов сохранились в архиве газеты «Сакала». Путем анализа территориального распространения и социального положения корреспондентов «Сакала» возможно «измерить» активность народных масс. Сотрудничество в газете требовало сравнительно высокой степени политической и культурной активности, и тем самым обозначала и непосредственное участие в общедемократическом движении, стремившемся к свободному буржуазному развитию.

Автор пытается выявить активность народа по территориальному распространению. В качестве критерия при этом принимается не столько число сотрудников (в данном приходе, городе, местечке), сколько соотношение численности населения к числу сотрудников. Полученные данные сравниваются с материалами об участии в движении за создание народного училища повышенного типа с эстонским языком преподавания.

Прилагаемые карты и таблицы показывают, что численность сотрудников «Сакала» была значительной и их сеть охватила почти всю Эстонию. По сравнению с движением за упомянутое эстонское народное училище к сотрудничеству в «Сакала» вовлекались новые районы, особенно на севере Эстонии. Отсталая, капиталистически мало развитая Северная Эстония стала значительно активнее.

Так, материалы о сотрудниках и корреспондентах «Сакала» показывают лучше, чем другие источники, активность эстонского крестьянства и нижних слоев городского населения в годы второй революционной ситуации в России. Эти материалы свидетельствуют о пробуждении политической мысли эстонского народа. Наибольшее количество сотрудников имелось в уезде Вильяндимаа (Южная Эстония), где капиталистические отношения были наиболее развиты. Но в то же время число сотрудников здесь имеет явную тенденцию к снижению (см. карты 1—3). Вообще, в районах, где капиталистические отношения были более развиты, можно наблюдать отход от демократического антифеодального движения.

Предварительный анализ содержания корреспонденции «Сакала» дает возможность утверждать, что народ боролся в первую очередь против пережитков крепостничества и церкви, которая их санкционировала. Противоречия капиталистического общества оставались еще на заднем плане и выступали более явно только в отдельных районах (например в Вильяндимаа).

Пробуждающаяся политическая мысль народа была в первую очередь направлена на борьбу за ликвидацию пережитков крепостничества. Все же широкое пробуждение этой мысли, а также новая форма протеста — написание в газету — характерны именно для эпохи капитализма.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
20. VI 1963

ZUR FRAGE DER POLITISCHEN UND KULTURELLEN AKTIVITÄT DES ESTNISCHEN VOLKES IN DEN JAHREN 1878—1882

E. Jansen

Zusammenfassung

Das Wechseln der gesellschaftlichen Formationen ist immer mit einem Aufschwung der Energie, der Aktivität der Volksmassen verbunden. Daher lohnt es sich zu untersuchen, in welchen Formen die politische und kulturelle Aktivität des Volkes während verschiedener Perioden der Geschichte und auf verschiedenen Gebieten sich entfaltet.

Der Übergang vom Feudalismus zum Kapitalismus war in Estland in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts von grossen Bauernunruhen begleitet. Obwohl die Einheit der estrischen Bauernklasse bereits durch den Prozess der kapitalistischen Differenzierung unterminiert war, führten die verschiedenen Schichten der Bauernschaft noch einen gemeinsamen Kampf gegen das Monopol des Grundbesitzes und die mittelalterliche politische Macht des baltisch-deutschen Adels, d. h. gegen alle sich noch hartnäckig erhaltenden Formen der Leibeigenschaft. Dabei schlossen sich den traditionellen Formen des Klassenkampfes der Bauern auch neue Formen der politischen Aktivität an. Der Übergang zum Kapitalismus erschütterte die feudale Stagnation auf allen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens, er brachte den Volksmassen einen einigermaßen höheren Bildungsgrad und eine gewisse Erweiterung des Gesichtskreises. So wurde es möglich, dass nachdem Carl Robert Jakobson im Jahre 1878 eine demokratische anti-feudale Zeitung «Sakala» gegründet hatte, eine grosse Armee von Mitarbeitern und Korrespondenten sich dieser Zeitung anschloss. Da die Briefe der Korrespondenten im

Archiv der «Sakala» erhalten sind, kann man durch die Ermittlung ihrer territorialen und sozialen Angehörigkeit die Aktivität der Volksmassen sozusagen «messen». Man muss annehmen, dass die Mitarbeit an einer Zeitung einen sehr hohen Grad politischer und kultureller Aktivität voraussetzt, desgleichen aber auch eine rege Teilnahme an der gesamten demokratischen Bewegung, welche die freie bürgerliche Entwicklung anstrebte. Die Verfasserin versucht, die Aktivität des Volkes territorial zu beobachten. Als ein Kriterium der Aktivität der Bevölkerung eines Kirchspiels oder einer Stadt dient dabei nicht nur die absolute Zahl der Mitarbeiter, sondern in erster Linie das Verhältnis zwischen der Einwohnerzahl und der Zahl der Mitarbeiter. Zum Vergleich wird hier das Material über die Popularität eines damaligen wichtigen kulturellen und nationalen Ereignisses, nämlich der Gründung einer estnischsprachigen höheren Volksschule genommen.

Beiliegende Tabellen und Karten zeigen die grosse Zahl und die allgemeine Verbreitung der Mitarbeiter der «Sakala». Im Vergleich zur genannten Volksschule hat die «Sakala» ein aktiveres Reagieren in vielen neuen Gegenden, besonders in Nordestland hervorgerufen. Das rückständige, kapitalistisch wenig entwickelte Nordestland wird jetzt sehr rege. So zeigen uns die Angaben über die Mitarbeiter und Korrespondenten der «Sakala» deutlicher als die anderen Quellen die Regsamkeit der estnischen Bauernschaft und der unteren Schichten der Stadtbevölkerung während der Jahre der zweiten revolutionären Situation in Russland und des Erwachens des politischen Gedankens im estnischen Volke. Die grösste Zahl der Mitarbeiter findet man in den kapitalistisch besser entwickelten Gegenden, so im südestnischen Kreise Viljandimaa. Doch zeigt die Zahl der Mitarbeiter hier bereits eine deutliche sinkende Tendenz (siehe Karten 1—3). In den Gegenden, wo die kapitalistischen Klassengegensätze stärker entwickelt waren, sehen wir bereits einen Rückgang der allgemeinen demokratisch-antifeudalen Bewegung.

Eine übersichtliche Analyse des Inhalts der Briefe an die «Sakala» lässt uns feststellen, dass die Aktivität des Volkes sich hauptsächlich als ein Protest gegen alle damals noch bestehenden Formen der feudalen Exploitation und gegen deren ideologische Sanktion — die Kirche — zum Vorschein kam. Die kapitalistischen Gegensätze blieben noch im Hintergrunde und traten nur in einzelnen Gegenden, so im obenerwähnten Viljandimaa, deutlicher hervor.

Der politische Gedanke des Volkes war hauptsächlich mit dem Problem der Liquidation des Feudalismus beschäftigt. Doch waren das weite Erwachen dieses Gedankens, sowie auch die neue Protestform — das Schreiben an die Zeitung — gerade für die kapitalistische Ära charakteristisch.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 20. Juni 1963